

Het victimologische perspectief in verleden, heden en toekomst

Jan J.M. van Dijk

De victimologie, ofwel de leer van de slachtoffers, is een wetenschappelijk aandachtsgebied dat is ontstaan omstreeks 1970. Als grondleggers van de victimologie worden beschouwd de Duitse criminoloog Von Hentig en de Roemeense, later Israëlische strafrechtsjurist Mendelsohn (vgl. Kirchhoff, 1994).

Von Hentig publiceerde in 1948 een criminologisch handboek, *The Criminal and his Victim*, waarin een hoofdstuk was gewijd aan het slachtoffer. Hij behandelt hierin het slachtoffer als medebetrokkene bij het misdrijf. Typen van slachtoffers worden onderscheiden naar de mate van medeschuld aan het misdrijf. Bestudering van de rol van het slachtoffer zou kunnen leiden tot een effectievere bestrijding van criminaliteit.

Mendelsohn presenteerde in 1947 een Franstalig paper op een congres in Boekarest waarin hij eveneens de aandacht vroeg voor de bijdrage van slachtoffers aan het ontstaan van geweldsmisdrijven, bijvoorbeeld door middel van provocatie. Tot de oudste victimologische teksten kan ook worden gerekend het proefschrift van de Nederlander W. Nagel uit 1949, *De Criminaliteit van Oss*. In deze empirische studie van de latere hoogleraar criminologie, toentertijd assistent van de Leidse hoogleraar strafrecht en criminologie Van Bemmelen, wordt behalve op de daders ook ingegaan op de slachtoffers van criminaliteit.

Hoofdsporen van de victimologie

De hierboven genoemde auteurs waren aanvankelijk niet op de hoogte van elkaars werk. Hun belangstelling ging uit naar het slachtoffer als strafrechtelijk en/of criminologisch relevante actor. Dit vormt een van de twee hoofdsporen van de victimologie. De pogingen om de rol van het slachtoffer als medeveroorzaker te bestuderen kregen voortzetting in de empirische studies van Wolfgang (1958), en in navolging daarvan van Amir over verkrachting (1971). Het sleutelbegrip hierbij is *victim-precipitation* (provocatie in ruime zin). Deze in historisch opzicht primaire lijn in het victimologische onderzoek is, vooral in verband met de studie van M. Amir, sterk bekritiseerd door feministische onderzoekers. Aandacht voor *victim-precipitation* zou kunnen worden misbruikt om slachtoffers de schuld te geven van hun eigen victimisatie (het zogenoemde *victim blaming*). Zeer belangrijk voor de ontwikkeling van de victimologie als zelfstandig onderzoeksgebied was het boek van Schafer in 1967, met als titel *The Victim and his Criminal*. Het slachtoffer staat in dit boek, zoals de titel aangeeft, centraal. De victimologie wordt hierin gepresenteerd als de studie naar de wisselwerkingen tussen dader en slachtoffer voor, tijdens en na het delict. Naast het genoemde thema van de *victim precipitation* wordt de blik nu mede gericht

op de verplichting van de dader om het slachtoffer schadeloos te herstellen. Sterk verwant hieraan is de inhoud van Nagels latere victimologische publicaties over de victimologische notie in de criminologie (Nagel, 1959; Nagel, 1963). In de visie van Nagel heeft het strafrecht mede als functie tegemoet te komen aan de straf- en verzoeningsbehoefte van dader en slachtoffer. Als vertegenwoordiger van deze 'relationele' richting binnen de victimologie kan ook worden gerekend de Canadese criminoloog Fattah die in 1971 een boek publiceerde met als titel: *La victime: est il coupable?* (zie ook Fattah, 1986 en 1992).

Kenmerkend voor de relationele victimologie is de focus op de rol van het slachtoffer bij de totstandkoming van een misdrijf. Bij deze analytische belangstelling hoort logischerwijze een genuanceerd oordeel over de schuld-vraag en dus over de gerechtvaardigheid van een strenge bestraffing van de dader. Als variant van deze benadering zie ik ook Nagels later pleidooi voor aandacht binnen de victimologie voor 'structurele victimisatie' van bevolkingen ten gevolge van machtsmisbruik alsmede voor terroristisch geweld door overheden en politieke dissidenten (vgl. Nagel, 1982).

De tweede hoofdlijn binnen de victimologie is eveneens voor het eerst expliciet verwoord door de eerdergenoemde Mendelsohn. In een latere publicatie pleit Mendelsohn (1956) voor een algemene studie van het slachtofferschap (*victimity*), met het oog op de vermindering ervan door middel van preventie en hulpverlening. De hulpverlening aan slachtoffers zou gebaseerd moeten zijn op een specifieke agogische theorie. Mendelsohns belangstelling betreft niet meer de misdaad en de preventie ervan maar het voorkomen en verzachten van slachtofferschap in ruime zin. Voorwerp van studie zouden niet slechts slachtoffers van misdrijven moeten zijn maar ook van natuurrampen en andere *acts of God*. Hij pleitte voor de ontwikkeling van een algemene victimologie als zelfstandige discipline.

Mendelsohn is weliswaar nooit betrokken geweest bij het opzetten van praktische voorzieningen voor slachtoffers maar kan toch worden beschouwd als de theoretische peetvader van wat tegenwoordig slachtofferhulp wordt genoemd. Het klinische onderzoek naar slachtoffers van misdrijven en rampen heeft inmiddels in verband met deze hulpverlening een grote vlucht genomen. Het kernbegrip van dit onderzoeksthema is het Post Traumatische Stress Syndroom. Het internationale forum voor onderzoek hiernaar is de *International Society of Traumatic Stress Studies* waaraan in hoofdzaak psychiaters en klinische psychologen deelnemen.

De hulpverleningsgerichte victimologie heeft, zoals gezegd, als focus de problematiek van de slachtoffers, in het bijzonder hun behoefte aan hulp. Deze benadering hoeft op zichzelf niet samen te gaan met een harde, punitieve opstelling jegens de daders maar biedt hiervoor wel alle ruimte. De hulpverleningsgerichte victimologie kan, in tegenstelling tot de relationele victimologie, leiden tot een eenzijdige identificatie met de slachtoffers.

Victimologie in Nederland

Een mijlpaal voor de ontwikkeling van de victimologie in Nederland was het congres 'Slachtoffers van Delicten', georganiseerd door de Universiteit van Nijmegen in 1971. Op dit congres werd vooral gesproken over de wenselijkheid om meer voorzieningen te creëren voor slachtoffers. Belangrijk argument hiervoor was dat zulke voorzieningen het maatschappelijke draagvlak voor een humane bejegening van de daders zouden versterken. In deze periode werd het slachtoffer vaak gezien als mogelijk aanknopingspunt voor de resocialisatie van de dader. In deze geest adviseerde de adviescommissie Vermogensstraffen, waarvan de criminoloog L. Hulsman een van de toonaangevende leden was, voor de invoering van een waarborgfonds strafbare feiten. Door schadeloosstelling van het slachtoffer zou volgens de commissie de weg kunnen worden vrijgemaakt voor een niet-punitieve, hulpverlenende benadering van de dader. Het voorstel werd niet door de minister overgenomen. In plaats daarvan werd besloten tot de oprichting van een, zuinig opgezet, schadefonds voor slachtoffers van ernstige geweldsmisdrijven in 1976.

Inmiddels was in aansluiting op het eerdergenoemde congres door het criminologisch instituut van de Nijmeegse Universiteit een begin gemaakt met empirisch onderzoek onder slachtoffers van misdrijven (Van Dijk en Fiselier, 1974). Ook vanuit het instituut in Groningen werd empirisch victimologisch onderzoek opgezet (Smale, 1977). De enquête onder slachtoffers van geweldsmisdrijven in Nijmegen en Arnhem van Van Dijk en Dumig (1975) sloot qua vraagstelling aan op de relationele richting van Nagel en anderen. Een van de centrale vragen was bijvoorbeeld of de strafbehoefte van de slachtoffers beïnvloed wordt door de eigen rol bij de totstandkoming van het misdrijf. Eventuele hulpvragen van de slachtoffers werden in deze studie slechts zijdelings aan de orde gesteld. Het onderzoek van Fiselier was vooral geïnspireerd door de eerste Amerikaanse slachtofferenquêtes (Ennis, 1967) en had als doelstelling de omvang van het *dark number* te schatten. De hulpbehoefte van de slachtoffers was in dit onderzoek van ondergeschikt belang.

De klinische victimologie is in Nederland vooral bekend geworden door het werk van de Leidse hoogleraar in de psychiatrie Bastiaans (het zgn. KZ-syndroom). De aandacht van psychiaters voor slachtoffers werd mede aangewakkerd door enkele ernstige gijzelingsgevallen waarbij tientallen slachtoffers waren betrokken. In de jaren tachtig komt ook in het victimologische onderzoek van criminologen in Nederland de hulpverlening aan slachtoffers en hun rechtspositie centraal te staan. De hulpverleningsgerichte victimologie heeft vervolgens lange tijd in Nederland gedomineerd. Onderzoekers als Van Dijk, Groenhuisen en Winkel waren nauw betrokken bij de ontwikkeling van de slachtofferhulp en bij de ontwikkeling van een meer slachtoffer-vriendelijk beleid van politie en justitie. Veel beleidsgericht, victimologisch onderzoek werd in die periode verricht door het WODC (Steinmetz, Van Andel, 1984; Junger, Van Hecke, 1988). Het tijdschrift *Justitiële Verkenningen* wijdde zowel in 1982 als 1983 een themanummer aan slachtoffers. Vanuit

het WODC werd ook begonnen met de uitvoering van periodieke, landelijke slachtofferenquêtes (Buikhuisen, 1976; Van Dijk en Steinmetz, 1979) die model hebben gestaan voor de latere enquêtes in het Verenigd Koninkrijk en andere Europese landen. Achteraf gezien kan als afsluiting van deze periode worden beschouwd de door Soetenhorst-de Savornin-Lohman geredigeerde bundel opstellen 'Slachtoffer van Misdrijven' uit 1989.

In de jaren negentig figureerden onderzoeken met victimologische vraagstellingen op de onderzoeksprogramma's van een groot aantal criminologische en strafrechtelijke vakgroepen en/of instituten (Van den Bogaard, 1992; Wemmers, 1996). De uitgevoerde studies zijn wat minder beleidsgericht. De productie van de Nederlandse onderzoekerswereld op victimologisch gebied is onverminderd groot gebleven. Dit bleek op het Amsterdamse symposium uit de presentatie van ruim veertig papers van Nederlandse onderzoekers. In zijn voordracht als algemeen rapporteur van het symposium preeste de Finse criminoloog Joutsen de sterke victimologische traditie in Nederland.

De World Society of Criminology

De mondiale ontwikkeling van de victimologie vanaf 1970 is nauw verweven met de activiteiten van de *World Society of Victimology* (WSV). De victimologie als min of meer door de WSV geïnstitutionaliseerd onderzoeksgebied kan worden omschreven als de wetenschappelijke bestudering van de aard en oorzaken van het slachtofferschap van criminaliteit, de gevolgen daarvan voor de betrokkenen en de reacties erop van de maatschappij, in het bijzonder van de politie en justitie, het vrijwilligerswerk en de al dan niet medische professionele hulpverlening (vgl. Kirchhoff, 1994). Deze definitie omvat zowel de oudere, relationele richting als de hulpverleningsgerichte victimologie.

De WSV is formeel opgericht in Münster in 1979¹. Reeds in 1973 was in Jeruzalem een begin gemaakt met de serie van driejarige internationale symposia waarvan die in Amsterdam dit jaar de negende was. In dezelfde periode organiseerde de Amerikaanse criminoloog Viano eveneens enkele symposia. In 1976 startte Viano tevens met het tijdschrift *Victimology*. Gelieerd aan de WSV is het tijdschrift *International Review of Victimology*. De symposia van de WSV worden in de regel bezocht door een vaste kern van onderzoekers op dit gebied, in hoofdzaak criminologen en strafrechtjuristen. De op de symposia gepresenteerde papers geven een representatief beeld van de *state of the art van de discipline*. De verslagen van de symposia in Münster, Zagreb en Adelaide zijn commercieel uitgegeven en die van Jeruzalem en Rio door de WSV in eigen beheer. Van 25 tot 29 augustus 1997 vond op de Vrije Universiteit te Amsterdam het negende symposium van de *World Society of Victimology* plaats met als hoofdthema *Caring for victims*:

1. Belangrijkste initiatiefnemer voor de oprichting was de Duitse criminoloog Schneider. Op de oprichtingsvergadering was ook de hoogbejaarde Mendelsohn aanwezig. Als enige Nederlander nam deel Van Dijk die overigens, onder verwijzing naar de visie van Nagel, zijn twijfels uitsprak over de wenselijkheid van een zelfstandige organisatie en pleitte voor oprichting van een suborganisatie binnen de Internationale Vereniging voor Criminologie.

*the role of the community and the professions*². Hieronder zal een overzicht worden gegeven van de op het Amsterdamse symposium behandelde onderzoeksthema's aan de hand van de inhoud van de vier dagprogramma's van het symposium, betreffende respectievelijk slachtoffersurveys, rechten van slachtoffers, slachtofferhulp en schendingen van mensenrechten³. Dit overzicht laat zien hoe de victimologische onderzoeksagenda er anno 1997 uitziet.

Algemene theoretische thema's

Kenmerkend voor het symposium was dat er, anders dan bij de vorige symposia, betrekkelijk weinig aandacht werd besteed aan de definitie van de victimologie. Impliciet lijken daarmee althans voor het moment enkele bekende strijdfragen beslist. Er is stilzwijgende consensus over de verhouding tussen de victimologie en de slachtofferbeweging. De WSV is een vereniging ter bevordering van gespecialiseerd, wetenschappelijk onderzoek maar tegelijkertijd is in confesso dat veel victimologisch onderzoek belangrijke implicaties heeft voor sociale en politieke initiatieven ten behoeve van slachtoffers en dat het onderzoek vaak ook mede om die reden wordt uitgevoerd. Het conferentiethema *Caring For Victims; The Role Of The Community And The Professions* legt daarvan ook getuigenis af.

De victimologie is meer nog dan de criminologie een actie- of beleidsgericht studiegebied. Veel onderzoekers zijn mede betrokken of betrokken geweest bij het opzetten van organisaties voor slachtofferhulp. Omgekeerd werken er binnen die organisaties veel mensen met een wetenschappelijke achtergrond of interesse. Verschillende functionarissen van slachtofferhulporganisaties presenteerden papers over ontwikkelingen binnen de hulpverlening die ook in wetenschappelijk opzicht interessant waren (bijv. MCLAGHLAN, BAARS, SERKEY). De kruisbestuiving tussen theorie en praktijk wordt binnen de WSV in het algemeen positief beoordeeld en verklaart waarschijnlijk mede de populariteit van het vakgebied onder studenten.

Ook de traditionele strijdvraag of het in de victimologie slechts moet gaan over slachtoffers van misdrijven in formele zin of ook om slachtoffers van schendingen van de mensenrechten of zelfs van ongelukken en rampen lijkt beslecht. Schendingen van mensenrechten worden thans gerekend tot het domein van de victimologie. In Amsterdam was er zelfs voor het eerst een aparte dag ingeruimd voor slachtoffers van *abuse of power*. Er waren ook ruim dertig papers over schendingen van mensenrechten. De *Declaration on the Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power* van de Algemene Assemblée van de VN uit 1987 wordt binnen de WSV als referentiekader aanvaard. Binnen het victimologische discours is de scheids-

2. Aan het symposium werd deelgenomen door 640 betalende deelnemers uit in totaal 67 landen. Er werden 240 papers gepresenteerd.
3. In het voorjaar van 1998 zal bij de *Criminal Justice Press* een verzamelbundel verschijnen met de op het symposium gepresenteerde lezingen, de verslagen van de vier algemene rapporteurs en een selectie van de papers (Van Dijk, Wemmers, Van Kaam, 1998). Op een later tijdstip zal een tweede bundel verschijnen met een selectie van de resterende papers. De hieronder genoemde namen van auteurs verwijzen naar de te verschijnen bundels en/of het abstractboek *Caring for Victims* (juli 1997).

lijn tussen slachtoffers van criminaliteit en schendingen van de mensenrechten vervaagd.

Van de vroeger door Mendelsohn en anderen verdedigde opvatting dat ook slachtoffers van natuurrampen en andere 'acts of God' onder de definitie van victimologie zouden moeten vallen, werd op dit symposium weinig meer vernomen. Er waren enkele papers over slachtoffers van verkeersongelukken maar de aandacht ging toch in hoofdzaak uit naar slachtoffers van ernstige misdrijven gepleegd door burgers of overheden.

Slachtoffersurveys

Slachtoffersurveys of enquêtes zijn in eerste instantie ontwikkeld als een methode om de verborgen criminaliteit te meten. Deze doelstelling stond ook voorop bij de eerste Nederlandse slachtofferenquêtes van het WODC (Van Dijk en Steinmetz, 1979) en Fiselier (1978). Het is echter ook een methode om onderzoek te doen naar de omvang, verdeling over de bevolking en aard van slachtofferschap van criminaliteit. De surveys bieden tevens een mogelijkheid om onderzoek te doen naar de ervaringen van slachtoffers met de politie en justitie, de hulpverlening e.d. Vanaf het symposium in Münster in 1979 behoren verslagen van algemene of specifieke slachtofferenquêtes tot de vaste onderdelen op de victimologische onderzoeksagenda. Men zou zelfs kunnen zeggen dat deze enquêtes de ruggengraat vormen van de empirische victimologie.

Op het Amsterdamse symposium was veel ruimte ingebouwd voor de Internationale Slachtofferenquête. Door de grote deelname aan deze gestandaardiseerde enquête heeft dit type onderzoek een internationale dimensie gekregen. De uitvoering van de enquête door locale onderzoeksteams in dertig landen *in transition* en ontwikkelingslanden heeft tevens geleid tot verspreiding van kennis over kwantificerende methoden van onderzoek onder een jongere generatie van victimologen in die landen.

De Internationale Slachtofferenquête (zie ook de bijdrage van Van Dijk en Van Kesteren in dit nummer) laat zien dat het risico op slachtofferschap van criminaliteit waaronder geweld over vrijwel de gehele wereld hoog is. Deze percentages zijn het hoogste in Latijns-Amerika en Afrika en het laagste in Azië. Het risico op victimisatie door geweld (exclusief berovingen) wordt veelal hoger geschat voor mannen dan voor vrouwen. Indien echter seksueel geweld wordt meegerekend, dan blijken vrouwen in veel landen vaker slachtoffer te worden dan mannen. Deze uitkomst werd bevestigd door studies van Catriona MIRLEES-BLACK in het Verenigd Koninkrijk en door B. VAN HOOREBECK in België. GILFUS presenteerde een paper over de hoge prevalentie van victimisaties door geweld onder vrouwen gedurende alle levensfasen. De oververtegenwoordiging van vrouwen bij geweldslachtoffers geldt blijkens de Internationale Slachtofferenquête in het bijzonder voor ontwikkelingslanden.

Beziet men de aangiftepercentages – het percentage slachtoffers dat van het gebeuren aangifte bij de politie heeft gedaan – dan valt op dat delicten een grotere kans hebben bij de politie bekend te worden naarmate de maatschap-

pelijke positie van het slachtoffer sterker is. De aangifte is het hoogste bij delicten tegen mannen in de rijkste landen en het laagste bij delicten tegen vrouwen in ontwikkelingslanden. Internationale overzichten van door de politie geregistreerde criminaliteit geven hierdoor een radicaal vertekend beeld van de werkelijkheid. Met deze constatering is tevens de wetenschappelijke en politieke betekenis van slachtofferenquêtes verduidelijkt. Door middel van deze enquêtes worden victimisaties tegen de minst weerbaren zichtbaar gemaakt.

Tijdens de parallelsessies werd uitgebreid ingegaan op de methodologie van de ISE en van slachtofferenquêtes in het algemeen (MAYHEW; HEBBERECHT; SIEMASKO). Bijzondere aandacht werd in twee afzonderlijke sessies besteed aan het gebruik van slachtofferenquêtes als instrument bij democratiseringsprocessen. Door middel van enquêtes kan zicht worden gekregen op de wijze waarop burgers door de politie worden bejegend. Dit thema is actueel in de ex-communistische landen (TIMOSHENKO) maar ook in Zuid-Afrika (GROBBELAAR) en Argentinië. In veel landen schendt de politie regelmatig de mensenrechten. Andere veelvoorkomende misstanden zijn corruptie en betrokkenheid bij vermogenscriminaliteit. Politiefunctionarissen moeten echter niet slechts door victimologen worden bestudeerd als potentiële hulpverleners of als potentiële daders maar ook als potentiële slachtoffers van geweld en politieke manipulatie. In een paper van de Letse onderzoeker VILKS werd gewezen op de relatie tussen slachtofferschap en daderschap bij politiemannen. Politiecynisme en corruptie kunnen in sommige landen worden beschouwd als copingstrategieën van een victimologisch kwetsbare beroepsgroep.

In andere sessies werden papers gepresenteerd over locale surveys in o.a. Sevilla, Sint Petersburg, Johannesburg (door middel van straatenuêtes) en Gent. Opvallend was verder het grote aantal papers over surveys onder sociaal-gemarginaliseerde of anderszins sociaal-kwetsbare bevolkingsgroepen. Voorbeelden zijn surveys naar slachtoffers onder prostituées in Nederland (VANWESENBEECK), slachtoffers van homohaar in Stockholm (TIBY), slachtofferschap onder thuislozen in Montreal (BRASSARD EN COUSINEAU), onder patiënten van geestesstoornissen in Moskou (POTAPOV) en onder immigranten in Israël (AMIR) en Malaga (DURAND). Er werden verschillende papers gepresenteerd over victimisaties binnen het gevangeniswezen (HEILPERN, KEEHANAN, SUSHMA SOOD EN MEZZO). Daarnaast waren er verschillende papers over zogenoemde hate crimes (MCLAUGHLIN, RANFORD REESE, WIERSMA EN BLATH) en over de victimisatie van toeristen (MEADE, STANGELAND). Uit onderzoek van BOVENKERK e.a. blijkt dat in Nederland vertegenwoordigers van minderheden niet alleen verhoogde slachtofferkansen bezitten maar tevens minder vaak profiteren van voorzieningen voor slachtoffers (zie ook de bijdrage van Lempens e.a. in dit nummer).

Veel papers gingen over geweld tegen vrouwen. Er werd melding gemaakt van recente surveys naar geweld tegen vrouwen in Canada, Nieuw Zeeland, de Verenigde Staten en Finland en van plannen van het UN instituut in

Helsinki (HEUNI) voor een Internationale Geweld tegen Vrouwen survey, naar analogie van de Internationale Slachtofferenquête. Door LÜNNE-MANN werd gewezen op de noodzaak, juist ook ter bescherming van slachtoffers, meer onderzoek te doen naar behandeling van de daders.

Wellicht het belangrijkste nieuwe thema was herhaald slachtofferschap. SKOGAN wees op het grote belang van de studies van Pease e.a. naar herhaald slachtofferschap voor preventiedoeleinden. Over herhaald slachtofferschap werden tevens papers gepresenteerd door CASTILLO-BARRAGAN, KLEEMANS (het daderperspectief), CARLSTEDT en WINKEL. WINKEL wees op het belang om bij de doorverwijzing van slachtoffers rekening te houden met eerdere victimisaties en de verwerking daarvan. WARREN YOUNG rapporteerde over het zeer hoge percentage herhaald slachtofferschap onder de Pacific Islanders in Nieuw-Zeeland.

Rechten van slachtoffers

In de meeste Westerse landen zijn de afgelopen twintig jaar belangrijke verbeteringen aangebracht in de rechtspositie van slachtoffers (*victims bill of rights*). Van een ideale situatie is echter nog lang geen sprake. Zelfs in de Westerse landen is bijvoorbeeld, blijkens de ISE, nog ruim een derde deel van de slachtoffers van geweldsmisdrijven ontevreden met de behandeling door de politie. Blijkens de resultaten van een onderzoek naar de implementatie van de resolutie van de Raad van Europa over de rechtspositie van slachtoffer uit 1985 blijkt dat hieraan in alle landen nog veel ontbreekt (BRIENEN, HOEGEN). Uit de paper van FICQ, de Amsterdamse procureur-generaal, bleek dat in Nederland de proportie slachtoffers die wordt bejegend in overeenstemming met de wet Terwee weliswaar toeneemt maar nog steeds een minderheid vormt. De systematische monitoring van de uitvoering van de slachtofferwetgeving door het Nederlandse Openbaar Ministerie werd overigens alom als een 'best practice model' beschouwd. Uit studies in verschillende landen blijkt dat onder rechters vaak weerstanden bestaan tegen vernieuwingen ten behoeve van slachtoffers (SCHADLER; VAN DE ZAND).

GROENHUIJSEN liet zich in zijn keynote kritisch uit over de implementatie van het slachtofferbeleid zoals bijvoorbeeld geformuleerd in de eerder genoemde VN verklaring over de rechten van slachtoffers. Hij pleitte ondermeer voor de opstelling van duidelijkere toetsingscriteria voor het slachtofferbeleid. In zijn voorstellen toonde hij zich tegenstander van wijzigingen van het strafproces in de richting van een drie-partijenmodel. Hij verwerpt met name een actievere rol voor het slachtoffer in het strafproces zoals bepleit door Amerikaanse victimologen.

In de discussie over de positie van het slachtoffer in het strafproces zijn twee richtingen te onderscheiden (vgl. Van Dijk, 1983). De hervormers waartoe GROENHUIJSEN en de meeste West-Europese victimologen behoren, bepleiten wijzigingen die ertoe leiden dat slachtoffers binnen het strafproces worden bejegend overeenkomstig de algemene beginselen van behoorlijk bestuur. Zij dienen door de autoriteiten correct te worden bejegend en er dient

op een redelijke manier rekening te worden gehouden met hun belangen. Bij dit model horen informatieverplichtingen voor politie en justitie, respect voor privacy en voorzieningen om civielrechtelijke schades zoveel mogelijk te vergoeden (door de veroorzaker of de gemeenschap). In deze visie is een actieve rol voor het slachtoffer binnen het strafproces onnodig en wellicht zelfs onwenselijk. Een sociaal-wetenschappelijke ondersteuning voor deze visie leverde WEMMERS: zij interpreteert de behoeften van slachtoffers vis à vis politie en justitie met behulp van de *procedural justice* theorie uit de sociale psychologie. Slachtoffers hechten volgens deze theorie zeer groot belang aan een procedureel correcte en faire behandeling van hun zaak. Slachtoffer die zich door politie en justitie fair behandeld voelen, zijn minder genegen zelf de wetten te overtreden (idem WIEGMAN).

De andere, meer radicale richting bepleit een zelfstandige en gelijkwaardige rol voor het slachtoffer in het strafproces. In deze visie dient het strafrecht mede om genoegdoening te verschaffen aan de slachtoffers. Het belangrijkste uitvloeisel hiervan is het door Amerikaanse slachtofferhulporganisaties bepleitte, en in veel staten van de Verenigde Staten reeds ingevoerde, recht van het slachtoffer om tijdens het strafproces een strafeis kenbaar te maken. In de Verenigde Staten wordt thans intensief campagne gevoerd om dit recht in de federale constitutie te verankeren. Men eist tevens inspraak in besluiten over invrijheidstelling e.d. Deze eisen staan haaks op de recente Engelse Charter voor slachtoffers waarin nu juist is vastgelegd dat het slachtoffer niet mag worden belast met het nemen van besluiten met betrekking tot de bestrafing van de dader (REYNOLDS). Ook in het Arabische strafrecht is een actieve rol voorzien voor het slachtoffer of diens familie.

Een tussenpositie werd op het symposium ingenomen door SUMNER, oud minister van Justitie van Zuid-Australië. Hij verklaarde zich voorstander van het driepartijenmodel in de zin dat slachtoffer ten minste het recht zou moeten hebben een *victim impact statement* af te leggen ten overstaan van de rechter. Hoewel blijkens onderzoek van EREZ e.a. slechts een minderheid van de slachtoffers gebruik maakt van dergelijke rechten, zou het volgens INDERMAUER toch een belangrijke positieve functie hebben, bijvoorbeeld voor vrouwen die hierdoor hun versie van het gebeuren aan de (mannelijke) rechters kunnen overbrengen. Afwijzing van het drie-partijen model zou volgens SUMNER berusten op vooroordelen van Europese victimologen. SEBBA die in 1996 een monografie publiceerde over het slachtoffer als derde partij (Sebba, 1996) toonde zich kritisch ten opzichte van de Amerikaanse beweging voor meer slachtofferrechten. Hij wees op de onmiskenbare verharding van het strafrecht in de Verenigde Staten. De slachtofferbeweging wordt in de Verenigde Staten volgens hem soms politiek misbruikt om repressieve maatregelen ten aanzien van bijvoorbeeld zedendelinquenten door te voeren die in de praktijk vaak niet aan slachtoffers ten goede komen (vgl. HAYLE, ANDZENGE). Hij riep op meer te zoeken naar verbeteringen die de humaniteit van de strafrechtspleging voor beide partijen zouden kunnen vergroten, zoals vormen van *mediation*, in plaats van naar versterking van de positie van het slachtoffer binnen het (vergeldende) strafrecht.

Een overzicht van initiatieven met betrekking tot *mediation* werd gegeven in de keynote van Weitekamp over *restorative justice*. Hieraan was ook een door de Leuvense criminoloog PETERS geëntameerde sessie gewijd. Studies van SESSAR suggereren dat bij de bevolking een breed draagvlak bestaat voor schadevergoeding als alternatieve straf. Uit onderzoek van Leidse studenten bleek overigens dat de publieke opinie in Nederland over dergelijke initiatieven minder positief oordeelt dan mensen die beroepshalve met het strafrecht te maken hebben (SAGEL-GRANDE et.al., 1997). DE WIT en EMMEN presenteerden papers over Nederlandse vormen van *mediation*. De Wit beschreef de mogelijkheden voor schadeherstel binnen het kader van het strafproces, bijvoorbeeld als grond voor een sepot. EMMEN beschreef het project strafrechtelijke dading, waarbij schadeherstel in de plaats komt van de strafrechtelijke procedure.

Volgens SUMNER zou alternatieve conflictoplossing buiten het strafrecht voorbij gaan aan de reële behoefte van veel burgers en slachtoffers aan een vergeldend strafrecht. Uit een onderzoek van KITSCHER in Australië blijkt bovendien dat de bereidheid van slachtoffers om relaties aan te gaan met jeugdige daders vaak gering is.

Een van de belemmeringen voor *mediation* in zowel Zuid- als Midden-Europa is het legaliteitsbeginsel met betrekking tot de vervolging, dat wil zeggen de wettelijke plicht van het Openbaar Ministerie vervolgbare zaken aan de strafrechter voor te leggen. Zowel GONZALEZ VIDOSA als GORGENYI wezen op de gunstigere uitgangspositie voor *mediation* in landen waar het opportuniteitsbeginsel geldt. Overigens wordt *mediation* juist in Oostenrijk en Duitsland, ondanks de problemen met het legaliteitsbeginsel, op redelijk grote schaal toegepast (LÖSCHING-GSPANDL).

Tijdens het Amsterdamse symposium bleek dat de twee hier geschetste modellen nog steeds tegenover elkaar staan zoals ook bij de voorbereiding van de VN-verklaring vijftien jaar geleden reeds het geval was. De Amerikaanse concept-teksten over participatoire rechten zijn toen onder druk van Engeland en Nederland afgezwakt. De hiermee samenhangende verschillen van opvatting bemoeilijken de opstelling van een handboek voor de uitvoering van de VN-verklaring zoals bleek tijdens een hieraan gewijde sessie. De Europese slachtofferbeweging, alsmede de daaraan gelieerde victimologen, is minder punitief dan de Amerikaanse en meer gericht op betere dienstverlening door politie en justitie dan op het verkrijgen van processuele rechten. Typerend is dat men in Nederland spreekt over slachtofferzorg door politie en justitie en in de VS van slachtofferrechten. Binnen Europa zijn de meningen verdeeld over de wenselijkheid van vormen van *mediation*. De meeste organisaties voor slachtofferhulp zijn in beginsel gereserveerd. Onder de victimologische onderzoekers bestaat voor verzoenende benaderingen onverminderd veel belangstelling.

Psychotraumata en slachtofferhulp

Tweederde deel van alle slachtoffer geven in de internationale enquêtes te kennen dat zij graag gespecialiseerde hulp zouden willen hebben ontvangen

bij het verwerken en opvangen van de gevolgen. Slechts enkele procenten ontvangt zulke hulp feitelijk. De kloof tussen behoeften en voorzieningen is, zoals te verwachten, het grootste in ontwikkelingslanden.

Mede vanwege het nog zeer geringe bereik van de slachtofferhulpverlening bepleitte GONZALEZ VIDOSA meer aandacht voor fondsenwerving en voor vormen van slachtofferhulp die zijn ingebed in andere gemeenschapsactiviteiten. Als voorbeeld noemde zij het door MOTZEY op de openingsbijeenkomst geschetste project voor vrouwelijke slachtoffers van geweld in een *township* van Johannesburg. In dit project wordt niet slechts individuele hulp verleend maar ook sociale actie ondernomen, bijvoorbeeld door middel van protestdemonstraties door mannen tegen verkrachting en samenwerking met de bazinnen van illegale drinkhuizen (*shabeens*). Relevant in dit verband is ook de paper van GOSITA over het management van vrijwilligersprojecten in Indonesië. Financiering van de slachtofferhulp uit de opbrengsten van opcenten op boetes of verzekeringspremies, zoals respectievelijk in de Verenigde Staten en Frankrijk, is volgens Vidosa een veelbelovende optie. De aansluiting van slachtofferhulpprojecten bij opbouwwerk vindt steun in recent onderzoek naar de verwerkingsproblematiek van slachtoffers. BRITT en CRESS rapporteerden over onderzoek naar risicofactoren voor de ontwikkeling van psychotraumata waaruit het grote belang blijkt van sociale steun vanuit de directe omgeving. FATTAH waarschuwde in zijn keynote voor mogelijke negatieve effecten van de professionalisering van de slachtofferhulp. Over de effectiviteit van hulpverlening en debriefing bestaat nog veel onzekerheid⁴. Het imago van het slachtoffer als hulpbehoevende figuur zou de verwerking kunnen bemoeilijken. Zijn opmerkingen over de onderschatte weerbaarheid van de meeste slachtoffers brachten het recente Nederlandse proefschrift van Denkers (1996) in herinnering waaruit blijkt dat de meerderheid van slachtoffers geen verwerkingsproblemen ondervindt.

FATTAH hekelde tevens uitwassen, zoals het ongefundeerd suggereren van incestervaringen door hulpverleners aan vrouwen met psychische klachten. In zijn conclusies toonde hij zich voorstander van het in Engeland en Nederland gehanteerde vrijwilligersmodel. In dit verband moet tevens worden vermeld de waarschuwing van DE LIÈGE tegen de commercialisering van de slachtofferhulp in Frankrijk. Slachtofferhulp zou volgens FATTAH vooral een uitdrukking moeten zijn van onderlinge solidariteit en gemeenschapszin.

Veel aandacht was er voor de hulpverlening aan slachtoffers van geweld tegen vrouwen. De ernst van de problematiek in veel ontwikkelingslanden wordt pas nu publiekelijk bekend. Vrouwenmishandeling is in landen als China, Zuid-Afrika, Brazilië, bij de aborigines in Australië (INDERMAUR et al) en in veel ex-communistische landen endemisch. Seksueel geweld tegen meisjes is tevens zeer algemeen in Japan (KONISHI) en India (CHOCKALING-

4. Een helaas niet tijdens het symposium gepresenteerde maar in dit verband zeer relevante Nederlandse studie betreft de lange termijn effecten van de opvang van de bij de Bijlmerramp ingeschakelde politiefunctionarissen. Deze studie heeft aanwijzingen opgeleverd dat de in casu aangeboden debriefing sommige lange termijn symptomen heeft verergerd in plaats van verlicht (Carlier, 1995).

HAM). Tijdens de sessie over geweld tegen vrouwen in de voormalige oostbloklanden, georganiseerd door KANGASPUNTA, bleek dat deze vormen van geweld mede voortkomen uit vrouwvijandige normen en waarden en dat deze een correcte opvang door de (door mannen gedomineerde) politie van slachtoffers in de weg staan. Het veel gebruikte begrip *domestic violence* maskeert het vrouwvijandige karakter van (seksueel) geweld tegen vrouwen en wordt daarom als verhullend beschouwd (PECIURINE). FLECK-HENDERSON rapporteerde over onderzoek naar de invloed van geweld tegen vrouwen op de kinderen in de desbetreffende gezinnen.

Uit de ISE blijkt dat geweld tegen vrouwen samenhangt met een lage maatschappelijke positie van de vrouw. Uit deze studies blijkt echter ook dat in enkele landen waar vrouwen een sterkere maatschappelijke positie hebben gekregen zoals de Verenigde Staten, Finland en Nieuw-Zeeland relatief veel vrouwenmishandeling voorkomt. De culturele oorzaken van geweld tegen vrouwen zijn volgens VIDOSA nog grotendeels in het duister gehuld. De theorievorming hierover zou volgens haar de afgelopen twintig jaar weinig voortgang hebben geboekt. De op het symposium hierover gepresenteerde papers hadden haar een déjà vu gevoel gegeven. Zij vroeg ten slotte de aandacht voor de ook door YOUNG RIFAI in haar keynote genoemde slachtoffers van nieuwe vormen van criminaliteit via Internet (verspreiding van kinderporno, fraudes en intimidaties).

De meest effectieve vorm van slachtofferhulp is een goed preventieproject. Er waren papers over de veiligheid in metrosystemen (LOPEZ) en in scholen (STEINMETZ en XIN REN). MARKUS presenteerde de eerste uitkomsten van Nederlandse evaluatieonderzoeken naar de effecten van trainingen voor bankemployées op de ontwikkeling van post traumatische stress stoornissen na reële victimisaties. De resultaten vormen een aanwijzing dat met anticiperende trainingen een zekere mate van immunisering kan worden bereikt tegen traumatisering. Hiermee openen zich perspectieven voor een nieuwe vorm van preventieve slachtofferhulp voor risicogroepen (zgn. inoculatie tegen psychotraumata).

‘Abuse of power’ en schendingen van mensenrechten

De eerdergenoemde VN-verklaring definieert slachtoffers van abuse of power als volgt:

‘Victims of abuse of power means persons who individually or collectively, have suffered harm, including physical or mental injury, emotional suffering, economic loss or substantial impairment of their fundamental rights, through acts or omissions that do not yet constitute violations of national criminal laws but of internationally recognized norms relating to human rights’.

De inhoud van het begrip slachtoffers van *abuse of power* volgens deze definitie, wordt bepaald door internationale verdragen zoals de VN-verklaring van de rechten van de mens, de conventie van Genève e.d. Het verdrag voor de instelling van een permanent internationaal strafrechtelijk tribunaal waarover thans wordt onderhandeld, zal vermoedelijk eveneens een definitie

bevatten die voor de toekomst van de victimologie van grote betekenis zal zijn. In deze definitie staat *abuse of power* gelijk aan de schending van internationaal erkende mensenrechten.

DE LA LUZ schetste een typologie voor *abuse of power* die ruimer is dan die in de VN-verklaring. Als belangrijke aandachtsvelden voor de komende jaren noemde zij, naast oorlogsmisdrijven en schending van mensenrechten: machtsmisbruik door (globale) communicatiemediën, onderdrukking van minderheden en immigranten en misdrijven tegen het milieu.

Ruime aandacht werd op het symposium gegeven aan de recente schendingen van de mensenrechten in het voormalige Joegoslavië. SEPAROVICS, oud-voorzitter van de WSV en enkele jaren Minister van Buitenlandse Zaken van Kroatië, ging in het bijzonder in op de *ethnic cleansing* in Bosnië. Hij riep op tot de vestiging van een permanent gerechtshof voor oorlogsmisdrijven en andere schendingen van de mensenrechten. Relevant voor zijn oproep aan de wereldgemeenschap om in de toekomst minder passief te blijven indien er genocide wordt gepleegd, is de constatering van SEBBA dat door middel van CNN en Internet de berichtgeving over oorlogsmisdrijven e.d. sterk is verbeterd waardoor ook de morele betrokkenheid wordt vergroot (vgl. SONNAD over de rol van de WWW hierbij).

Grote indruk maakten de getuigenissen van drie hoogleraren uit Bosnië over de recente schendingen van de mensenrechten in hun land, in het bijzonder in en rond Srebrenica (KRESO, CEKIZ, HEBIB). Er werden schattingen gegeven van de aantallen slachtoffers. In Srebrenica zouden 1500 burgers zijn vermoord. Er zouden in Bosnië in die periode minimaal 10 000 vrouwen door Servische militairen zijn verkracht. Er zijn in Bosnië thans een half miljoen ontheemden en 250 000 burgers zijn ernstig gewond. De gebeurtenissen rond Srebrenica werden tevens politiek en moreel geïnterpreteerd. De volgens de presentatoren weinig verheffende rol van de VN en van het Nederlandse bataljon werd gedetailleerd beschreven. Het bataljon zou op 12 juli passief zijn gebleven terwijl er voor hen hoorbaar massa-executies werden uitgevoerd op de burgers die door hen hadden moeten worden beschermd. Het bataljon zou eerder actief hebben geholpen bij de overdracht van deze burgers aan het Servische leger. Onbegrijpelijk werd gevonden dat de Nederlandse militairen na hun capitulatie hebben deelgenomen aan een feestelijke bijeenkomst met de Serviërs (een evenement dat op video zou zijn vastgelegd). De vraag werd gesteld of het bataljon zich moreel gezien wel had mogen conformeren aan de officiële instructies om geen strijd te leveren tegen het Servische leger. Had dit bevel moreel gezien wel mogen worden uitgevoerd?

In afzonderlijke papers werden de grootschalige en door de legerleiding georganiseerde verkrachtingen in Kroatië, Bosnië en Herzegovina (PETRICUSIC) behandeld en werd ingegaan op kinderen als oorlogsslachtoffers (COVIC). SELANEC presenteerde een paper over de grote aantallen suïcidegevallen tijdens de burgeroorlog in voormalig Joegoslavië. Naar zijn mening worden zulke betrokkenen ten onrechte vaak niet beschouwd als slachtoffers van oorlogsgeweld.

Door SEPAROVICS, DUSSICH en KRESO werd de oprichting aangekon-

digd van een instituut voor victimologisch onderzoek in Sarajevo. Het zou de Nederlandse overheid sieren dit initiatief financieel te ondersteunen. Te weinig wordt in Nederland nog beseft dat 'Srebrenica' in de ogen van de Bosniërs tot de dieptepunten behoort van de West-Europese geschiedenis van deze eeuw en door hen zelfs op een lijn wordt geplaatst met de genocide op de joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. De sessie was bij sommige toehoorders controversieel omdat volgens formele criteria geen resultaten van wetenschappelijk onderzoek werden gepresenteerd. Ter verdediging kan worden aangevoerd dat het nog te vroeg is voor een gedistantieerde wetenschappelijke reflectie maar dat de nu gepresenteerde papers daartoe wel een waardevolle, eerste aanzet vormen.

In verschillende papers werd ingegaan op de vraag of bij het Joegoslavië Tribunaal de belangen van de slachtoffers voldoende worden behartigd (IVKOVIC; TOCHILOVSKY; TURKOVIC). Het procesrecht van het tribunaal is minder slachtoffervriendelijk dan het strafprocesrecht in voormalig Joegoslavië. In de andere parallelsessies werden studies gepresenteerd over de gevolgen van mensenrechtenschendingen en de hulpverlening aan slachtoffers in bijvoorbeeld Oost-Duitsland (EHLERS) en de Sudan (EL-MARDI). In zijn eindrapport vroeg Morosawa speciale aandacht in toekomstig victimologisch onderzoek voor slachtoffers van terrorisme (YANAI; AUDET). Een paperpresentatie over het fundamentalistische terrorisme in Algerije kon helaas wegens de hieraan verbonden risico's voor de presentator geen doorgang vinden.

WILDSCHUT hield een beschouwing over de *Truth and Conciliation Committee* in Zuid-Afrika. Zij besprak de toenemende scepsis in Zuid-Afrika over het vermogen van de commissie om verzoening tot stand te brengen. De op zijn christelijke geloofsovertuiging gebaseerde verzoeningsfilosofieën van de voorzitter, bisschop Tutu, zouden volgens sommige critici van weinig politieke realiteitszin getuigen. Verzoening vereist volgens sommige slachtoffers bestraffing van de daders. Het vereist tevens een drastische herverdeling van de welvaart. Voor de burgers die tegenover de commissie getuigden als slachtoffers van het apartheidregime zou de ervaring om officieel te worden gehoord en als slachtoffer erkend echter een belangrijke helende werking hebben. Het is voor slachtoffers van *abuse of power* van groot belang dat de waarheid over het onrecht dat hen is aangedaan publiekelijk wordt gekend en erkend.

ISRAEL presenteerde een paper over terreurdaden in Engeland gepleegd door de Zuid-Afrikaanse regering tegen tegenstanders van het apartheidregime. Hij kritiseerde hierin de binnen de victimologie heersende trend om de door de overheden gehanteerde definities van criminaliteit kritiekloos over te nemen. Tijdens de parallelsessies werd een paper gepresenteerd over de 300 kerkverbrandingen in Indonesië sinds 1965 en over de lakse houding die de overheid hier tegenover inneemt (SAHETAPY).

Evaluatie en vooruitblik

De victimologie heeft met dit negende symposium mijns inziens blijk gegeven van een grote vitaliteit, die mede berust op de inbreng uit ontwikkelingslanden en de landen *in transition*. In deze landen heeft de hulpverleningsgerichte victimologie nog een pionierskarakter. De WSV heeft hierdoor een welkome impuls gekregen. Vooral onderwerpen die samenhangen met de emancipatie van vrouwen en meisjes zijn in ontwikkelingslanden en de ex-communistische landen nog niet eerder gethematiseerd. Deze interesse sluit aan bij nieuwe studies in Westerse landen. Vooral in Noord-Amerika en Australië valt een nieuwe golf van onderzoek hiernaar waar te nemen. Dit naar Nederlandse maatstaven typische jaren zeventig thema is als het ware opnieuw hoog op de victimologische onderzoeksagenda terecht gekomen. Als manifestatie van deze renaissance van de feministische victimologie is wellicht ook te beschouwen de toekenning van de Marc Groenhuijsen-prijs voor het beste victimologische proefschrift aan LÜNNEMANN voor haar proefschrift over de afhandeling van zaken betreffende seksueel geweld door de Nederlandse justitie.

Enigszins opmerkelijk, gezien het hoofdthema van het symposium, was dat er weinig theoretische vernieuwing binnen de hulpverleningsgerichte victimologie was te bespeuren. Er werd bijvoorbeeld wel verwezen naar nieuw onderzoek naar de psychofysiologische effecten van traumatische stress maar papers over dit nieuwe thema ontbraken. Hier wreekt zich naar mijn mening de dominantie van criminologen en strafrechtjuristen binnen de WSV en de geringe aanwezigheid van psychiaters. De criminologische bijdrage aan de theorievorming over de verwerking van criminele victimisaties zou groter moeten en kunnen zijn. De kennisaccumulatie over de specifieke verwerkingsproblemen en verwerkingskansen van slachtoffers van misdrijven zou beter moeten worden georganiseerd. Op die wijze zou ook de kritiek van victimologen als FATTAH op de 'slachtofferhulpindustrie' een sterkere theoretische basis kunnen krijgen en betere aanknopingspunten bieden voor een dialoog met de (victimologische) psychiatrie.

De theoretisch meest interessante papers op het symposium gingen naar mijn oordeel over herhaald slachtofferschap. De criminologische literatuur over *career criminals* die verantwoordelijk zijn voor een groot deel van de totale criminaliteit krijgt hiermee een victimologische pendant. In een nieuwe gedaante is hiermee opnieuw op de agenda geplaatst het lange tijd gevoelig liggende onderwerp van de *victim-precipitation*. Er is weer aandacht voor persoonskenmerken die maken dat bepaalde burgers extra kwetsbaar zijn voor criminele victimisaties. Opmerkelijk in dit verband was tevens de presentatie van enkele papers naar de eigen rol van het slachtoffer in de voorgeschiedenis van het misdrijf. FRENKEN behandelde de vraag in welke situaties slachtoffer van seksueel geweld zich effectief tegen hun belager kunnen verweren. CORRERA presenteerde resultaten van Italiaans onderzoek naar risicovol gedrag van jeugdige mannelijke verkeersdeelnemers. REPETSKAYA rapporteerde onder de titel *Guilty behavior* dat bij de meeste geweldsmisdrijven in Rusland sprake zou zijn van al dan niet grove mede-

schuld van het slachtoffer. Al met al lijkt het me niet overdreven om te concluderen dat vooral rond het thema van herhaald slachtofferschap zich een nieuwe bloeiperiode aandient van de relationele victimologie. Tot de signalen hiervoor reken ik ook het pleidooi van LÜNNEMANN voor meer aandacht voor de behandeling van mannelijke daders van geweld tegen vrouwelijke partners.

Als nieuwe trend kan ook worden genoemd de groeiende oriëntatie op mensenrechten en grondrechten. De uitbreiding van het werkkterrein van de victimologie tot schendingen van mensenrechten brengt deze oriëntatie als van zelf met zich mee. Het gaat echter niet slechts om toevoeging van een nieuwe categorie victimisaties. In het verleden is o.a. door de politicoloog R. Elias (1985) vaak betoogd dat de victimologie zich niet op de strafwet zou moeten oriënteren maar op de mensenrechten. In deze visie is de victimologie de studie van schendingen van mensenrechten, waaronder ernstige misdrijven gepleegd door medeburgers. Deze definitie opent mogelijkheden voor meer fundamentele, victimologische kritiek op de overheid. De overheid is in deze visie niet slechts (tekortschietende) dienstverlener aan het slachtoffer van conventionele misdrijven maar ook zelf dader.

De opvattingen van Elias worden vooralsnog door de meeste victimologen afgewezen omdat een te brede en onduidelijke definitie van de te onderzoeken problematiek het bereiken van kennisaccumulatie waarschijnlijk niet zal bevorderen. Toch is te verwachten dat de oriëntatie op de mensenrechten de komende jaren zal toenemen. Er wordt in toenemende mate empirisch onderzoek gedaan naar de problemen van slachtoffers van recent oorlogsgeweld en onderdrukking (vgl. EHLER). Hierbij komen vragen op naar overeenkomsten en verschillen tussen de verwerking van verschillende vormen van geweld. Zo zouden bijvoorbeeld kunnen worden vergeleken de gevolgen van huiselijke terreur en van politieke onderdrukking. Interessant is ook de vraag naar de beleving van overheids geweld in verschillende culturen: bestaat er een min of meer universeel draagvlak voor de mensenrechten?

Deze oriëntatie zou bijvoorbeeld ook de reeds twee decennia lopende discussies over de gewenste positie van het slachtoffer in het strafproces verder kunnen helpen. Het zou analytisch kunnen helpen indien de thematiek wordt gezien als een botsing tussen de mensenrechten van daders en die van slachtoffers. In de Verenigde Staten dwingt het initiatief tot wijziging van de constitutie tot een nauwkeurige afweging van de rechten van verdachten/daders en slachtoffers. Het Europese Verdrag van de Rechten van de Mens heeft tot nu toe slechts geleid tot een versterking van de rechtsbescherming van verdachten (NIJBOER). Het verdrag zou ook voor Europese victimologen een interessant referentiekader kunnen bieden, bijvoorbeeld in verband met het recht op privacy. Ook in Zuid-Afrika wordt gediscussieerd over de betekenis van de nieuwe constitutie voor daders en slachtoffers (CAMERER).

Ten slotte zou ook de theorievorming over de hulpverlening aan slachtoffers wellicht van zo'n oriëntatie kunnen profiteren. Slachtofferhulp zou dan

kunnen worden gezien als de tastbare, agogische uitdrukking van respect voor mensenrechten door de gemeenschap en de overheid. De bejegening van slachtoffers door politie- en justitiefunctionarissen zou waarschijnlijk beter in deze sleutel kunnen worden geplaatst dan in die van hulpverlening. Oriëntatie op de mensenrechten kan tevens een einde maken aan de misvatting dat de victimologie een forum is voor het uitmeten van allerlei klein onrecht.

Op de actuele onderzoeksagenda van de victimologie, is, blijkens de in Amsterdam gepresenteerde papers, de eigen rol van het slachtoffer in de voorgeschiedenis van een misdrijf na 20 jaar afwezigheid, teruggekeerd. Men grijpt als het ware terug op de primaire victimologische thematiek. Het onderzoek naar de verwerking van traumatische stress lijkt inmiddels enigszins weg te zakken. Dit type onderzoek behoeft thans een institutionele impuls, bijvoorbeeld door meer uitwisseling met psychiatrische onderzoekers. Er tekent zich verder een sterkere oriëntatie af op mensenrechten. Het onderscheid tussen crimineel geweld in eigen buurt en oorlogsgeweld in andere landen wordt in de beleving van burgers geringer door toedoen van moderne communicatietechnologieën.

De zich in Amsterdam manifesterende trends zouden het begin kunnen zijn van een nieuwe bloeiperiode van de victimologie in de volgende eeuw. Het is te verwachten dat de criminologie, net als in het verleden is gebeurd met o.a. de slachtofferenquêtes, van deze bloei zal kunnen profiteren. De afsplitsing van de victimologie als semi-zelfstandig onderzoeksgebied hield risico's in voor zowel de 'moederdiscipline' als de 'subdiscipline'. De ontwikkelingen tot nu toe hebben de oprichting van een eigen organisatie voor victimologisch onderzoek echter gerechtvaardigd.

Literatuur

- Amir, M., *Patterns of forcible rape*, Chicago: University of Chicago Press, 1971.
- Bogaard, J.W. van den, *Slachtoffers van woninginbraken benaderd*, Enschede: Universiteit Twente, Faculteit Wijsbegeerte en Maatschappijwetenschappen, 1992.
- Buikhuisen, W., *Geregistreerde en ongeregistreerde criminaliteit*, Den Haag: WODC, 1976.
- Carlier, I.V.E. et al., *Het lange-termijn effect van debriefen: Een vervolgonderzoek bij de Amsterdamse politie naar aanleiding van de Bijlmerramp*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam/Academisch Medisch Centrum, Vakgroep Psychiatrie, Psychotraumagroep (intern rapport), 1995.
- Denkers, A.J.M., *Psychological reactions of victims of crime: The influence of pre-crime, crime, and post-crime factors*, Amsterdam: Free University Press, 1996.
- Dijk, J.J.M. van, 'Victimologie in theorie en praktijk: Een kritische reflectie op de bestaande en nog te creëren voorzieningen voor slachtoffers van delicten', *Justitiële Verkenningen*, 6, 1983: 5-35.
- Dijk, J.J.M. van en Fiselier, J.P.S., *Studies in victimology*, Nijmegen: Institute of Criminology, 1974.
- Dijk, J.J.M. van en Dümig, A.G., 'Acties en reacties van geweldslachtoffers: Enige uitkomsten van een victimologisch onderzoek', *Nederlands Tijdschrift voor Criminologie*, 17/2, 1975: 63-73.
- Dijk, J.J.M. van en Steinmetz, C.H.D., *De WODC-slachtofferenquêtes 1974 - 1979*, Den Haag: Staatsuitgeverij, 1979.
- Elisa, R., 'Transcending our social reality of victimization: Toward a new victimology of human rights', *Victimology*, 10/1-4, 1985: 6-25.

- Ennis, Philip H., *Criminal victimization in the U.S.: Field survey, no. 2*, Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1967.
- Fattah, Ezzat A., *From crime policy to victim policy*, London: MacMillan, 1986.
- Fattah, Ezzat A., *Towards a critical victimology*, London: MacMillan, 1992.
- Fiselier, J.P.S., *Slachtoffers van delicten: Een onderzoek naar verborgen criminaliteit*, Utrecht: Ars Aequi Libri, 1978.
- Junger, M. en Hecke, T. van, *Schadevergoeding binnen het strafrecht: Daders en slachtoffers van misdrijven*, Den Haag: Staatsuitgeverij, 1988.
- Kirchhoff, G.F., 'Victimology – History and Basic Concepts', in: Kirchhoff, Kosovski, Schneider (eds.), *International Debates of Victimology*, Mönchengladbach, 1994.
- Mendelsohn, B., 'A new branch of bio-psychological science: Victimology', *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique*, 2, 1956.
- Nagel, W.H., 'Victimologie', *Tijdschrift voor Strafrecht*, Deel 68, 1959.
- Nagel, W.H., 'The notion of victimology in criminology', *Excerpta Criminologica*, 3, 1963: 245-247.
- Nagel, W.H., 'Slachtoffers van criminaliteit', *Tijdschrift voor Criminologie*, 24/5, 1982: 310-313.
- Sagel-Grande, I. et al., *Compensation or penalty*, Leiden: University of Leiden/Criminological Institute, 1997.
- Sebba, L., *Third parties: Victims and the criminal justice system*, Columbus: Ohio State University Press, 1996.
- Smale, G., *Slachtoffers van ernstige vermogens- en geweldsmisdrijven*, Groningen: Kriminologisch Instituut, 1976.
- Steinmetz, C.H.D. en van Andel, H.G., *Mishandeling en hulpverlening: Vrouwen en mannen als slachtoffer*, Den Haag: Staatsuitgeverij, 1984.
- Von Hentig, Hans, *The criminal and his victim*, New Haven: Yale University Press, 1948.
- Wemmers, J.A., *Victims in the criminal justice system*, Amstelveen: Kugler, 1996.
- Wolfgang, Marvin, *Patterns of criminal homicide*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1958.